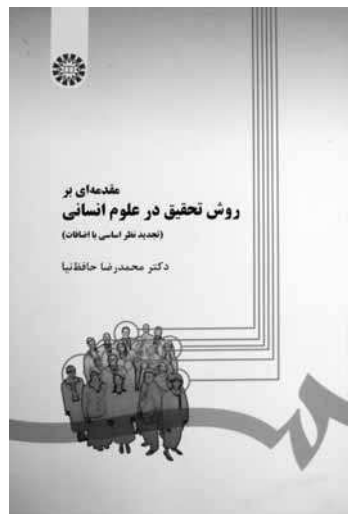

دستاویزی برای روش تحقیق در هنر

علی اصغر شیرازی* سجاد باغبان ماهر**

مقدمه‌ای بر روش تحقیق

در علوم انسانی

محمدرضا حافظ‌نیا

انتشارات سمت، ۱۳۸۹، ۴۱۸ ص

شابک: ۹۷۸-۹۶۴-۵۳۰-۴۳۸-۴

شماره ۱۷۲، دی ۱۳۹۱
۴

علی‌رغم توجه روزافزون جامعه دانشگاهی به این موضوع، مساله روش تحقیق در هنر، هنوز موضوعی است که به اندازه کافی مورد توجه قرار نگرفته و روش‌شناسی ویژه آن با در نظر گرفتن ویژگی‌های منحصر به فرد آن به شکل دقیقی تبیین نشده است. ضمناً با وجود ارائه دروس روش تحقیق در دانشکده‌های هنری، هنوز در حوزه هنر منابع کامل و جامعی بدین منظور ترجمه یا تألیف نشده است و عموماً از کتاب‌های حوزه علوم انسانی بهره‌برداری می‌گردد. از این رو اهمیت کتاب «مقدمه‌ای بر روش تحقیق در علوم انسانی» دکتر حافظ‌نیا (انتشارات سمت) و کتب مشابه در حوزه‌ی پژوهش‌های هنری دانسته می‌شود. حتی می‌توان گفت با اقبال دانشجویان و پژوهشگران هنری به این کتاب، پس از گذشت ۱۳ سال از چاپ اول (با ویرایش مجدد) به چاپ هفدهم رسیده و کماکان یکی از منابع مهم و مرجع در پژوهش‌های هنری و فرهنگی است.

مقاله حاضر بر آن است که نگاهی دوباره به این کتاب بیاندازد و ضمن بررسی و توصیف آن و ارائه شرحی مختصر از محتوا، کتاب را از منظر پاسخ به نیازهای پژوهشگران هنر که جزوی از پژوهشگران حوزه علوم انسانی محسوب می‌شود، مورد ارزیابی قرار دهد.

موضوع روش تحقیق در همه رشته‌های دانشگاهی از اهمیت به‌سزایی برخوردار است، و جزو مباحثی است که تمامی حوزه‌های دانش بشری را دربر می‌گیرد و به عنوان یک ابزار می‌تواند در اختیار همه دانش‌ها قرار گیرد. حتی در سده اخیر موضوع روش تحقیق به یک حوزه مستقل از دانش نیز تبدیل گردیده به طوری که امروزه داشتن ویژگی متدولوژیک برای غالب رفتارهای علمی یک مشخصه کلیدی محسوب می‌گردد.

با توجه به توسعه قابل توجهی که در دهه‌های اخیر در فضای دانشگاهی کشور صورت گرفته و توجه روزافزونی به موضوع تولید علم و انجام مطالعات و پژوهش‌های گوناگون و نشر آن در قالب‌های مختلف در وجهه همت جامعه دانشگاهی قرار گرفته، به تبع این مساله، روش تحقیق نیز به یک نیاز عمده تبدیل گردیده است. همین احساس نیاز جامعه دانشگاهی است که خیل عظیمی از کتاب‌های روش تحقیق را در دهه اخیر روانه بازار نشر کرده است. به طوری که اکنون کتاب‌های ترجمه و تألیف در این حوزه به بیش از ۵۰ عنوان رسیده است و مرتباً در حال افزایش است. در پایان مقاله فهرستی از مهم‌ترین کتاب‌ها و مقالات این حوزه ارائه شده است.

* استادیار دانشکده هنر، دانشگاه شاهد

** دانشجوی دکتری تاریخ تطبیقی و تحلیلی هنر اسلامی، دانشگاه شاهد

در ابتدا ارایه شرحی از محتوای کتاب ضروری است:

«مقدمه‌ای بر روش تحقیق در علوم انسانی» برای اولین بار در سال ۱۳۷۷ و چاپ هفدهم آن در سال ۱۳۸۹ توسط انتشارات سمت در ۴۰۹ صفحه به عنوان منبع اصلی درس «روش تحقیق» چاپ شده است. کتاب از ۱۳ فصل و چند پیوست تشکیل شده است. فصل اول تحت عنوان کلیات با بحثی درباره مفهوم شناخت و روش‌های معرفت‌شناسی آغاز می‌گردد و دیدگاه‌های مختلف شناختی را به اختصار معرفی می‌کند. مولف این دیدگاه‌ها را به تجربه‌گرایی، پوزیتیویسم، عقل‌گرایی، استنباطی، ساختاری و دیدگاه هرمنوتیک تقسیم می‌کند سپس به تبیین مفهوم، فلسفه و اهداف تحقیق علمی می‌پردازد. در همین فصل که حجم قابل توجهی از کتاب (۴۹ صفحه) را به خود اختصاص داده، مولف به تعریف مفاهیم کلیدی خویش می‌پردازد و شرحی از چند واژه مهم ارایه می‌کند. در ابتدا به تعریف علم می‌پردازد و میان دو نوع علم تمایز قابل می‌شود:

۱ - علم در مفهوم کلی و عام knowledge

۲ - علم در مفهوم خاص Science

و مشخص می‌شود آنچه در این کتاب در ارتباط با علم بحث می‌شود مبتنی بر مفهوم خاص از علم است که مولف آن را مختصراً «بخشی از دانستی‌ها و آگاهی‌های بشری که به روش‌های تجربی قابل اثبات و تایید باشد» تعریف می‌کند. (حافظ‌نیا ۸۹: ۳۴) پس از تعریف، موضوع تقسیم بندی علوم مورد بحث قرار می‌گیرد و به تقسیمات مهم علوم از ارسطو تا دیویی اشاره می‌شود. در ادامه این بحث مولف به تبیین جایگاه علوم انسانی در میان سایر علوم پرداخته و به زیر شاخه‌های علوم انسانی هم اشاره می‌کند و حتی جایگاه هنرها را نیز در این طبقه‌بندی معین می‌کند. لازم به ذکر است که در اندیشه فلاسفه بزرگ جهان همچون هگل و هایدگر، موضوع شناخت هنری به معنای روش دستیابی و فهم حقیقت و شناسایی هستی از طریق هنر به کرات مطرح گردیده است (حیدری ۱۳۸۹: ۱۴) اما در کتاب حاضر، نویسنده با اتخاذ رویکردی تحصلی (پوزیتیویستی) این گونه‌های شناخت را از دایره توجه و تعریف خود از علم خارج دانسته و از آن گذر کرده است.

تعریف نظریه و اشاره به گونه‌های نظریه که شامل دو حوزه کلی نظریه‌های تبیینی و نظریه‌های تجویزی (توصیه‌ای) است بحث دیگر مولف در این فصل است که با اشاره به دو روش اصلی استخراج نظریه یعنی روش قیاسی و روش استقرایی ادامه پیدا می‌کند. (همان: ۳۹) مولف تاکید می‌کند که هر نظریه علمی باید چند ویژگی اصلی داشته باشد؛

۱- بتواند ماهیت پدیده‌ها را تبیین کند.

۲- قدرت پیش‌بینی داشته باشد چون به ماهیت اشیا و روابط میان متغیرها اشراف دارد.

۳ - قابلیت آزمون داشته باشد

۴ - با سایر نظریات علمی قطعی و مسلم در تضاد نباشد

مولف فصل اول را با توضیحی درباره‌ی استدلال، روش‌های استدلال، تعریف متغیر و انواع آن و فرایند تحقیق علمی به اتمام

می‌رساند.

فصل دوم با عنوان «انواع تحقیقات علمی» از جمله فصل‌های مهم و کلیدی کتاب است و در آن به تفصیل به طبقه‌بندی انواع تحقیق علمی و تعریف هر یک از آنها پرداخته شده است. مولف معتقد است که تحقیقات علمی بر دو مبنا قابل طبقه‌بندی‌اند: ۱ - بر مبنای هدف ۲ - بر مبنای ماهیت و روش.

یک تحقیق علمی بر اساس هدف به سه نوع تحقیق بنیادی، تحقیق کاربردی و تحقیق علمی قابل طبقه‌بندی است. هم‌چنین یک تحقیق علمی بر اساس تکیه بر ماهیت و روش تحقیق به ۵ گونه تحقیق تاریخی، تحقیق توصیفی، تحقیق همبستگی، تحقیق تجربی و تحقیق علی تقسیم می‌شود. مولف در یک نمودار روشن و گویا، بر اساس اهداف و سوال اصلی تحقیق، شباهت‌ها و تفاوت‌های گونه‌های تحقیق را تبیین نموده است. (حافظ نیا ۸۹: ۶۴)

البته نباید از نظر دور داشت که اساساً اتخاذ یک رویکرد انحصاری از میان گونه‌های تحقیق برای پژوهش‌های هنری امکان‌پذیر نیست. از این رو پژوهش‌های میان رشته‌ای در مطالعات هنری مورد توجه زیادی قرار گرفته‌اند و تقریباً در تمامی گونه‌های مذکور می‌توان نمونه‌های فراوانی یافت که در پژوهش‌های بینارشته‌ای با حوزه هنر پیوند دارند. برای نمونه ذیلاً مواردی از عناوین پژوهش‌ها ذکر می‌شود که در هر یک از گونه‌های تحقیق جای می‌گیرند:

- تحقیق تاریخی: مطالعه مهاجرت هنرمندان ایرانی از قرن

هفتم تا دهم هجری بر اساس اسناد و متون

- تحقیق توصیفی: بررسی حضور اجتماعی زنان هنرمند در

فضای تجسمی ایران پس از پیروزی انقلاب اسلامی

- تحقیق همبستگی: مطالعه ارتباط میان حضور نمادها و

نشانه‌های هویت ملی در نقاشی معاصر ایران با وقوع

جنگ تحمیلی

- تحقیق تجربی: تاثیر بهره‌گیری از رنگ‌های گیاهی بر

میزان ماندگاری آثار نگارگری

- تحقیق علی: برگزاری حراج‌های هنری و تاثیر آن برگردش

و رشد اقتصاد نقاشی معاصر ایران

فصل سوم، انتخاب، تعریف و بیان مساله تحقیق را شرح می‌دهد.

از نظر مولف مساله، رکن اصلی تحقیق است و هر مساله تحقیقاتی مناسب باید چند ویژگی داشته باشد: ادراکی بودن، بسیط بودن، نو بودن، مرتبط بودن با رشته تخصصی محقق و شفاف بودن از جمله این موارد هستند.

در ادامه این فصل، موضوع مهم بررسی سوابق مساله تحقیق

مطرح و روش‌های دستیابی به منابع مختلف تشریح شده است.

در فصل چهارم به مفهوم و تعریف فرضیه پرداخته شده است:

«فرضیه عبارت از حدس و گمان اندیشمندانه درباره‌ی ماهیت،

چگونگی و روابط بین پدیده‌ها اشیا و متغیرها است که محقق را

در تشخیص نزدیک‌ترین و محتمل‌ترین راه کشف مجهول کمک

می‌نماید.» (حافظ نیا ۸۹: ۱۳۲) لازم به توضیح است که میان فرضیه و

نظریه، تفاوت‌های عمده‌ای وجود دارد از جمله آنکه نظریه در واقع یک

بیانیه علمی محسوب می‌شود که غالباً در پایان تحقیق شکل می‌گیرد اما فرضیه یک حدس و گمان محققانه در ارتباط با نتایج تحقیق است که بایستی از بدو آغاز تحقیق مشخص باشد. مولف در اهمیت فرضیه تأکید می‌کند که ۱ - فرضیه‌ها به محقق جهت می‌دهند. ۲ - محقق را نسبت به موقعیت‌ها حساس‌تر می‌کنند. ۳ - چارچوبی برای تفسیر اطلاعات ارائه می‌دهند. فصل پنجم کتاب به موضوع نمونه‌گیری پرداخته و پس از ارائه تعریفی از نمونه در تحقیقات علمی، از دو نوع روش اصلی نمونه‌گیری در پژوهش‌های میدانی بحث کرده است که شامل روش نمونه‌گیری

فصله‌ای و نسبی است. در فصل هفتم، مولف درباره‌ی روش‌های گردآوری اطلاعات اعم از روش‌های کتابخانه‌ای، روش‌های میدانی و روش ترکیبی بحث می‌کند و توضیح می‌دهد که متن‌خوانی، استفاده از برگه‌ی یادداشت، آمارخوانی، استفاده از جدول، تصویرخوانی، استفاده از نقشه و سندخوانی از جمله روش‌های زیر مجموعه کتابخانه‌ای محسوب می‌شوند و روش آزمون، پرسشنامه، مصاحبه، مشاهده و روش صوتی و تصویری جزو روش‌های میدانی گردآوری اطلاعات قرار می‌گیرند. روش‌های میدانی گردآوری اطلاعات کاربرد وسیعی در پژوهش‌های هنری دارند. یکی از دلایل اصلی آن این است که بنیاد هنر حول محور سه‌گانه‌ی «هنرمند، اثر هنری و مخاطب» شکل می‌گیرد بنابراین بخش عمده‌ای از مطالعات هنری که به نحوی به هنرمند یا مخاطب هنر توجه می‌نمایند معمولاً از روش‌های میدانی بهره می‌برند چرا که مخاطب اثر هنری همیشه و هنرمند در آثار هنری معاصر قابل دسترسی برای پژوهشگر هستند. در این حالت، محقق، منبع بسیار با ارزشی در اختیار دارد و می‌تواند با استفاده از روش‌های مختلف میدانی همچون مصاحبه با هنرمند، پرسش‌نامه (در مورد مخاطبان آثار هنری)، روش صوتی و تصویری (برای ضبط و ثبت نحوه خلق و آفرینش اثر هنری توسط هنرمند یا ضبط و ثبت هنرهای اجرایی مانند موسیقی و نمایش) اطلاعات ارزشمندی به دست آورد. تاریخ شفاهی هنر نیز از جمله پژوهش‌هایی است که با محوریت روش‌های میدانی انجام می‌شود و در حوزه پژوهش‌های هنری کاربرد وسیعی یافته است. بنیاد تاریخ شفاهی بر جمع‌آوری اطلاعات و داده‌های تاریخی از طریق شفاهی مبتنی بوده و اصلی‌ترین ابزار آن مصاحبه است.

فصل هشتم به بیان کدگذاری، استخراج و طبقه‌بندی داده‌ها و تشریح روش‌های دستی و ماشینی می‌پردازد. در فصل نهم مساله تجزیه و تحلیل داده‌ها و روش‌های استنتاج اعم از کیفی و کمی مورد بحث قرار گرفته است. با توجه به ماهیت معنوی و عاطفی هنر، روش اصلی تجزیه و تحلیل در پژوهش‌های هنری، روش کیفی است؛ با این حال روش کمی از این جهت که می‌تواند به

استنتاج‌ها در تحقیقات کیفی کمک نماید، دارای اهمیت است. در توضیح شیوه تجزیه و تحلیل کیفی چندین نکته توسط مولف مورد تأکید قرار گرفته که با توجه به اهمیت آن در تحقیقات هنری، در اینجا آورده می‌شود:

- مبنا و معیار در تجزیه و تحلیل کیفی مشخصاً عقل، منطق، تفکر و استدلال عقلانی است و اگر نتایجی که از روش‌های آماری به دست می‌آید با عقل و منطق تأیید نشود باید کنار گذاشته شود. لازم به توضیح است که آنچه مولف در اینجا تذکر داده به معنای تأکید بر نگاه منطقی و

احتمالی و روش نمونه‌گیری غیر احتمالی می‌شود. در نمونه‌گیری احتمالی می‌توان نمونه‌ها را به صورت تصادفی از بین گروه‌ها یا طبقات انتخاب نمود. اما در روش غیر احتمالی، انتخاب نمونه بر اساس سهمیه‌بندی یا به صورت موردی انجام می‌گیرد.

فصل ششم، ابزارهای سنجش و گردآوری اطلاعات را مورد بحث قرار داده و به مواردی چون پرسشنامه، کارت مصاحبه، کارت مشاهده، نظرسنجی، برگه‌ی یادداشت، جداول و آزمون‌های مختلف به عنوان ابزارهای اصلی گردآوری و سنجش اطلاعات اشاره کرده است. بحث دیگر این فصل انواع مقیاس‌های اندازه‌گیری شامل عددی، ترتیبی،

عقلانی در پژوهش است و به معنای رد روش‌های آماری و نتایج آن نیست چرا که معمولاً نتایج کیفی از تجزیه و تحلیل داده‌های کمی حاصل می‌شوند.

- تحقیقات کیفی بیشتر تحقیقات تاریخی، توصیفی موردی، تحلیل محتوا، علی و نظری مطرح است. با توجه به مثال‌هایی که در شرح گونه‌های تحقیق مورد اشاره قرار گرفت، می‌توان تحقیقات کیفی را در حوزه مطالعات بینارشته‌ای به کار بست.

- تمام تحقیقاتی که در حوزه ادیان و مذاهب، متون تاریخی، و ادبی و هنری انجام گیرد، کیفی محسوب می‌شود. (حافظ‌نیا ۸۹: ۲۶۹)

- در تجزیه و تحلیل کیفی می‌توان از طریق استدلال قیاسی و استقرائی، تمثیل و تشبیه، نشانه‌یابی و تجزید، مقایسه و تطبیق و... که همگی عقلانی هستند، داده‌ها را ارزیابی و تجزیه و تحلیل نموده و با ذهن مکاشفه‌ای خود نتیجه‌گیری نمود. غالب پژوهش‌هایی که به شباهت‌ها و تفاوت‌های آثار هنری و مباحث سبک‌شناختی می‌پردازد و آن را در قالب تاثیر و تاتر هنرمندان بررسی می‌نماید، از روش تحلیل کیفی بهره می‌گیرد.

- یکی از روش‌های اصلی تحلیل کیفی، روش «نشانه‌یابی» است که کاربرد وسیعی در مطالعات و تحقیقات هنری دارد. مولف نیز ضمن یک مثال، شرح مبسوطی از این روش ارائه داده است. مثال مولف در اینجا «بررسی تاثیر آثار معماری ایرانی در شبه قاره هند» است. (حافظ نیا ۸۹: ۲۷۱) نظر به اهمیت این روش در پژوهش‌های هنری در ادامه، بحث بیشتری در این رابطه خواهد آمد.

در ادامه فصل نهم، پس از بحث درباره‌ی تحقیق کیفی، روش‌های تجزیه و تحلیل کمی به شکلی مفصل‌تر مورد مطالعه قرار گرفته است که به شکل تلویحی تمایل مولف به روش‌های اثبات‌گرایانه‌تر را نشان می‌دهد. بنیان و اساس روش‌های تجزیه و تحلیل کمی مبتنی بر آمار است که با استفاده از آمار توصیفی یا آمار استنباطی انجام می‌پذیرد. (همان: ۲۷۳) روش آمار توصیفی برای تبیین وضعیت یک پدیده یا مسأله مورد استفاده قرار می‌گیرد و این کار از طریق جداول توزیع فراوانی، جدول نسبت‌های توزیع و... انجام می‌شود. (حافظ‌نیا: ۲۷۴) در روش استنباطی، نتایج حاصل از مطالعه گروه کوچکی به نام «نمونه» به گروه بزرگتری به نام «جامعه» تعمیم داده می‌شود (همان: ۲۷۹) و شامل دوگونه «همبستگی» و «رگرسیون» است. مدل آماری همبستگی به بررسی ارتباط بین دو یا چند متغیر می‌پردازد و ضریب (مثبت یا منفی) آن را محاسبه می‌نماید. مدل رگرسیون از یک متغیر مشخص، برای پیش‌بینی درباره‌ی متغیر نامشخص دیگر بهره می‌برد. مانند تشخیص میزان تغییر تولید یک کارخانه با میزان تغییر در ضایعات تولید همان کارخانه. (همان: ۲۸۷)

پس از شرح اصول تجزیه و تحلیل، آنچه مولف در فصل‌های پایانی کتاب آورده همه مواردی فنی درباره پژوهش است که میان

انواع تحقیقات مشترک و لازم‌الاجرا بوده و حاوی اطلاعات و نکات بسیار مفید و راهگشایی است که در ادامه مختصراً شرحی از این چهار فصل ارائه می‌نمائیم:

در فصل دهم، نحوه‌ی تنظیم، تدوین و نگارش گزارش تحقیق (اعم از طرح‌های پژوهشی یا پایان‌نامه و رساله دکتری) توضیح داده شده و مطالب مفیدی درباره‌ی ساختار گزارش تحقیق و ترتیب منطقی عناصر و اجزا گفته شده است. در ادامه این فصل نیز شیوه‌ی دفاع از پایان‌نامه یا رساله تشریح می‌شود و اطلاعات ارزشمندی در این خصوص در اختیار دانشجویان قرار می‌گیرد.

در فصل یازدهم روش تهیه و تنظیم طرح تحقیق (پروپوزال) مورد بحث و بررسی قرار می‌گیرد که از مهم‌ترین فصول برای دانشجویان است. مولف در اهمیت طرح تحقیق تاکید می‌کند که طرح تحقیق نوعی راهنما برای پژوهشگر محسوب می‌شود و تماماً به صورت فصلی مستقل در کتاب ارائه شده تا به شکل تفصیلی مورد مذاقه قرار گیرد. در ادامه نیز تک تک بندهای طرح تحقیق بررسی شده و نکات مفیدی درباره هر یک گفته شده است.

فصل دوازدهم به موضوع نگارش مقالات علمی و پژوهشی و نحوه‌ی تنظیم مقاله‌ی مستخرج از پژوهش می‌پردازد و ضمن تشریح ساختار مقاله علمی و پژوهشی، به ذکر نکاتی درباره شیوه تدوین مقاله علمی پرداخته و نهایتاً توضیح مبسوطی درباره‌ی پایگاه‌های اطلاعات علمی ارائه شده است.

سرنجام در فصل سیزدهم که فصل پایانی است، روش ارجاع و استفاده از آثار دیگران تشریح شده و شیوه‌های گوناگون نقل قول مطالب، الگوها و روش‌های رایج ارجاع‌دهی و نحوه تنظیم منابع ارائه شده است.

دو پیوست شامل درخت پژوهشی و جداول آماری از افزوده‌های چاپ جدید است. به ویژه نمودار درخت پژوهشی، بسیار جالب توجه است. مولف در این نمودار ابداعی کل فرایند تحقیق علمی را به سان یک درخت عظیم با شاخ و برگ متعدد ترسیم نموده و جایگاه هریک را در این تصویر گرافیکی معین نموده است. شاخه‌های اصلی این درخت شامل انتخاب و تعریف مسأله، انتخاب روش و ابزار طبقه‌بندی داده‌ها، گردآوری اطلاعات، تجزیه و تحلیل اطلاعات و نهایتاً تنظیم گزارش تحقیق است.

در پایان کتاب نیز یک واژه نامه تخصصی فارسی به انگلیسی افزوده شده که یکی از نکات مثبت کتاب است.

همان‌گونه که اشاره شد در سال‌های اخیر تعداد قابل توجهی کتاب با موضوع کلی روش تحقیق انتشار یافته است و در این میان کتاب دکتر حافظ‌نیا از جمله شناخته‌شده‌ترین و موفق‌ترین آنها به ویژه در زمینه تحقیقات علوم انسانی و هنر محسوب می‌شود. از جمله مزایای کتاب متن روان آن است که موارد و نکات را به دور از ابهام و به صورت شفاف بیان نموده و از مغلط‌گویی‌های برخی کتب مشابه کاملاً به دور است. وسعت نظر و نگاه جامع مولف به همه‌ی وجوه یک تحقیق و دیدگاه‌های مختلف نیز مزیت دیگر کتاب است. ضمن آنکه همه مطالب با نظمی ویژه و به شکلی منسجم طبقه‌بندی شده

است و جایگاه هر روش و دیدگاه به طور مشخص تبیین گردیده است. گرایش اصلی کتاب ارایه کمک و رهنمودهای کاربردی به دانشجویان و پژوهشگران جوان است از این رو با مثال‌های متعدد همراه شده و مطابق نیازهای روز جامعه علمی ویرایش شده و اضافاتی الحاق گردیده است در عین حال مولف با ارایه مقدمه‌ای حجیم و مفصل در فصل اول تحت عنوان کلیات، کار خویش را از جهت مبانی نظری و اصول علمی مبتنی بر آن تحکیم نموده است و بالاخره ارایه نمودارها، جداول، فرم‌ها، نمونه فیش‌ها، کارت مصاحبه و مشاهده و... به عنوان تکمیل‌کننده مطالب کتاب از جمله امتیازات دیگر کتاب «روش تحقیق در علوم انسانی» به شمار می‌آید.

مطابق اشاره‌ای که در توضیح روش‌های تجزیه و تحلیل کیفی داده شد. این روش‌ها بیشترین کاربرد را در تحقیقات هنری دارند و به دلیل ویژگی‌های خاصی که بر این نوع تحقیقات حاکم است، امکان استفاده از روش‌های اثبات‌گرایانه و کمی در تحقیق هنری بسیار دشوار در مواردی غیر ممکن است. در کتاب مورد بررسی نیز با آنکه مولف شرح مبسوطی از روش‌های کیفی ارائه کرده است، اما با توجه به موضوع و هدف اصلی کتاب، تعمق ویژه‌ای بر آن صورت نگرفته و به ویژه آنکه کاربرد روش‌های کیفی در هنر کاملاً مغفول است. از آنجا که هدف اصلی نوشتار حاضر، غیر از معرفی دقیق کتاب، بررسی میزان کارایی آن در هنر است لازم است تا به وجه تمایز اصلی تحقیق در هنر از تحقیقات دیگر، یعنی روش‌های تجزیه و تحلیل کیفی نگاه دقیق‌تری انداخته شود.

گفته شد که روش نشانه‌یابی که از جمله روش‌های تحقیق کیفی است توسط مولف همراه با چند مثال معرفی شده است. در این روش برای مثال اگر محقق بخواهد تاثیر فرهنگ و هنر و معماری ایرانی را در شبه قاره هند بررسی کند، ابتدا شاخصه‌ها و ویژگی‌های اصلی معماری ایرانی و معماری شبه قاره و ترتیب و تقدم تاریخی آن‌ها را مطالعه و مدل‌سازی می‌کند. سپس بناهای مورد مطالعه (مثل مسجد و قلعه پادشاهی شهر لاهور) را به عنوان شاهد مثال یا مصداق عینی برای ادامه تحقیق برمی‌گزیند. آن‌گاه این بنای تاریخی را از حیث معماری کالبد شکافی کرده، نشانه‌های معماری ایرانی را در آن جست‌وجو می‌کند. اگر وی در این بنا به عنوان یک بنای معماری کلاسیک شبه قاره توانست نشانه‌های معماری ایرانی را بیابد و شواهد و قراین تاریخی و حوادث زمان ساخت آن نیز این امر را تأیید کرد، عقلاً و منطقاً می‌تواند نتیجه‌گیری و حکم نماید که معماری ایرانی در معماری شبه قاره تاثیر گذاشته است. سپس باید به توضیح و تشریح آن بپردازد.

از جمله روش‌هایی که در پژوهش‌های هنری به ویژه در هنرهای جدید که وجه رسانه‌ای و ارتباطی در آن‌ها پر رنگ است، استفاده از روش تحلیل محتوایی است. از این رو در پایان مقاله اشاره به این روش ضروری می‌نماید.

پژوهش مبتنی بر تحلیل محتوا، توصیف و تحلیل نظام‌مند از محتوای هنرهای ارتباطی و رسانه‌ای و سایر وسایل ارتباط جمعی است. (نقیب‌السادات ۱۳۸۸: ۴) باید تأکید کرد که تحلیل محتوای استنباطی ادامه و گسترش تحلیل توصیفی است. استنباط در این

مفهوم به این معنا است که مشخصه‌های خاصی از یک متن با مشخصه‌های خاصی از مضمون یا وضعیت اجتماعی مرتبط هستند. (نقیب‌السادات ۱۳۸۸: ۱۰)

در این نوع تحلیل، تحلیل کیفی به تحلیل کمی اضافه می‌شود. اما در تحلیل محتوا از این نوع یا سطح از تحلیل نیز فراتر می‌رویم و به تحلیل محتوای ارتباطی دست می‌یابیم. تحلیل محتوای ارتباطی به روشی اطلاق می‌شود که تمامی مسیر یک ارتباط واقعی مورد تحلیل قرار می‌گیرد. در واقع نه تنها به متن یا برنامه پرداخته می‌شود، بلکه ابعاد فرآیند ارتباط نیز با علائم کلامی و غیر کلامی موجود در فرآیند مورد توجه قرار می‌گیرند.

کتابشناسی تکمیلی روش تحقیق

۱. آریان‌پور، امیر حسین (۱۳۷۸) آیین پژوهش، تهران: نشر گستر.
۲. آسایرگر، آرتو (۱۳۸۰) روش تحلیل رسانه‌ها، ترجمه پرویز اجلائی، تهران: انتشارات مرکز مطالعات و تحقیقات رسانه‌ها.
۳. استیک، رابرت (۱۳۷۹) هنر پژوهش موردی، ترجمه محمد علی حمید رفیعی، تهران: دفتر پژوهش‌های فرهنگی
۴. امام داد، غلامرضا (۱۳۸۷) مقدمات روش‌های مطالعه و پژوهش، تهران: فرا انگیزش.
۵. اوستا، مهرداد (۱۳۸۸) روش تحقیق در منطق زیبایی و انسان‌شناسی، تهران: سوره مهر.
۶. باد، ریچارد (۱۳۶۸) تحلیل محتوا در رسانه‌های گروهی، ترجمه معصومه خسروانی، تهران: مرکز تحقیقات، مطالعات و سنجش برنامه‌ای صدا و سیما.
۷. باردن، لورنس (۱۳۷۵) تحلیل محتوا، ترجمه ملیحه آشتیانی و محمد یمینی دوزی سرخابی، تهران: انتشارات دانشگاه شهید بهشتی.
۸. بازرگان، عباس (۱۳۸۴) «آشنایی با روش‌های تحقیق کیفی در علوم رفتاری: رویکردهای فلسفی و پارادایم‌های تحقیق کیفی» (جزوه درسی از دفتر آموزش‌های کوتاه مدت و تخصصی، دانشکده روانشناسی و علوم تربیتی دانشگاه تهران. ش. یک).
۹. بیبی، ازل (۱۳۸۴) روش‌های تحقیق در علوم اجتماعی، ترجمه رضا فاضل، تهران: سمت.
۱۰. بدیعی، نعیم (۱۳۷۵) «تجزیه و تحلیل محتوا» در نشریه تحقیق در علوم انسانی، انتشارات دانشگاه علامه طباطبائی، شماره ۱۰
۱۱. بود، میشل (۱۳۸۷) هنر تز نویسی، ترجمه عبدالحسین نیک‌گهر، تهران: توتیا.
۱۲. بیابانگرد، اسماعیل (۱۳۸۹) روش‌های تحقیق در روانشناسی، تهران: دوران.
۱۳. پیشه‌ور، احمد (۱۳۸۲) روش‌های تحقیق در ارتباطات، تهران: انتشارات سیمای شرق.
۱۴. تیلور، کالر (۱۳۸۶) روش تحقیق میدانی، ترجمه محسن نیازی، تهران: پندار پارس.
۱۵. حافظ‌نیا، محمدرضا (۱۳۷۷) مقدمه بر روش تحقیق در علوم انسانی، تهران: سمت.

۱۶. حسن زاده، رمضان (۱۳۹۰) روش‌های تحقیق در علوم رفتاری، تهران: ساوالان.

۱۷. حیدری، احمد علی (۱۳۸۹) «تلقی هنری هیدگر» در مجله حکمت و فلسفه، سال ششم، شماره اول.

۱۸. خاکی، غلامرضا (۱۳۷۸) روش تحقیق با رویکردی به پایان‌نامه نویسی، تهران: وزارت فرهنگ و آموزش عالی.

۱۹. خلیلی شورینی، سیاوش (۱۳۸۸) روش‌های تحقیق در علوم انسانی، تهران: یادواره کتاب.

۲۰. دلاور، علی (۱۳۷۴) مبانی نظری و عملی پژوهش در علوم انسانی و اجتماعی، تهران: انتشارات رشد.

۲۱. دواس، دی. ای (۱۳۷۶) روش پیمایش در تحقیق اجتماعی، ترجمه مریم رفعت جاه و رخساره کاظم، تهران: نشر ملی مطالعات و سنجش افکار عمومی.

۲۲. دوورژ، موریس (۱۳۶۶) روش‌های علوم اجتماعی، ترجمه خسرو اسدی، تهران: انتشارات امیرکبیر.

۲۳. زراء نژاد، منصور، انواری، ابراهیم (۱۳۸۵) «کاربرد داده‌های ترکیبی در روش تحلیل رگرسیون در علوم مختلف» در مجموعه مقالات اولین همایش بین‌المللی روش تحقیق در علوم، تهران: دانشگاه امام حسین.

۲۴. ژ. پلتو، پرتی (۱۳۷۸) روش تحقیق در انسان‌شناسی، ترجمه محسن ثلاثی، تهران: علمی.

۲۵. ساروخانی، باقر (۱۳۸۲) روش‌های تحقیق در علوم اجتماعی، تهران: نشر دیدار.

۲۶. سرمد، زهره و دیگران (۱۳۷۸) روش‌های تحقیق در علوم رفتاری، تهران: نشر آگه.

۲۷. سید عباس زاده، میر محمد (۱۳۸۶) روش‌های عملی تحقیق در علوم انسانی، ارومیه: دانشگاه ارومیه.

۲۸. سیف، علی اکبر (۱۳۸۹) روش تهیه پژوهشنامه، تهران: دوران.

۲۹. سیلور من، دیوید (۱۳۷۹) روش تحقیق کیفی در جامعه‌شناسی، ترجمه محسن ثلاثی، تهران: مؤسسه فرهنگی انتشاراتی تبیان.

۳۰. طوسی، بهرام (۱۳۸۸) هنر و مهارت مقاله نویسی، تهران: تابران.

۳۱. عبداللهی، محمد (۱۳۶۵) روش‌های تحقیق در علوم اجتماعی، (جزوه کلاسی) دانشگاه علامه طباطبایی، دانشکده علوم اجتماعی، تهران: نیمان.

۳۲. فرانکفورد، جاوا و دیوید ناچمیاس (۱۳۸۱) روش‌های پژوهش در علوم اجتماعی، ترجمه فاضل لاریجانی، رضا فاضلی، تهران: انتشارات سروش.

۳۳. فلیک، اووه (۱۳۸۷) درآمدی بر تحقیق کیفی، ترجمه هادی جلیلی، تهران: نشر نی.

۳۴. کرلینجر، فرد (۱۳۸۲) مبانی پژوهش در علوم رفتاری، ترجمه حسن پاشا شریفی و دیگران، تهران: آوای نور.

۳۵. کریپندورف، کلو (۱۳۷۸) تحلیل محتوا، مبانی روش‌شناسی، ترجمه هوشنگ نایبی، تهران: نشرنی.

۳۶. کی وی، ریمون و دیگران (۱۳۸۰) روش تحقیق در علوم اجتماعی، ترجمه عبدالحسین نیک گهر، تهران: توتیا.

۳۷. کی بین، رابرت (۱۳۷۸) طرح تحقیق و روش‌های موردپژوهی، ترجمه هوشنگ نایبی، تهران: مؤسسه فرهنگی آینده پویان.

۳۸. مارشال، کاترین (۱۳۸۶) روش تحقیق کیفی، ترجمه علی پارسائیان و دیگران، تهران: دفتر پژوهش‌های فرهنگی.

۳۹. ماهیار، عباس (۱۳۷۵) مرجع‌شناسی ادبی و روش تحقیق، تهران: نشر قطره.

۴۰. محدثی، جواد (۱۳۷۴) راهنمای پژوهش، قم: دفتر تبلیغات اسلامی.

۴۱. محمدی، بیوک (۱۳۸۷) درآمدی بر روش تحقیق کیفی، تهران: پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی.

۴۲. معتمدنژاد، کاظم (۱۳۵۶) روش تحقیق در محتوای مطبوعات، تهران: انتشارات دانشکده علوم ارتباطات اجتماعی.

۴۳. نقیب السادات، سید رضا (۱۳۷۴) تحلیل محتوای فیلم‌های پرمصرف ویدئویی، تهران: انتشارات مرکز پژوهش‌های بنیادی، وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی.

۴۴. نقیب السادات، سید رضا (۱۳۸۸) «کاربرد روش تحلیل محتوا برای پیام‌های تصویری» در کتاب ماه علوم اجتماعی، شماره ۱۴، اردیبهشت.

۴۵. نکونام، جعفر (۱۳۸۵) روش تحقیق کتابخانه‌ای، قم: انتشارات دانشگاه قم.

۴۶. هولستی، ال، آر (۱۳۷۳) تحلیل محتوا در علوم اجتماعی و انسانی، ترجمه دکتر نادر سالارزاده امیری، تهران: انتشارات دانشگاه علامه طباطبایی.

۴۷. هومن، عباس (۱۳۸۲) راهنمای عملی پژوهش‌های تربیتی، تهران: مؤسسه فرهنگی منادی تربیت.

۴۸. یوسف‌پور نظامی، ایوب (۱۳۸۵) «پژوهش به مثابه بازی بی روش» در مجموعه مقالات اولین همایش بین‌المللی روش تحقیق در علوم، تهران: دانشگاه امام حسین.

۴۹. یوسفی، حسینعلی (۱۳۷۵) آشنایی با روش تحقیق و مرجع‌شناسی، گناباد: نشر مردنیز.

منابع و مأخذ

- اوستا، مهرداد (۱۳۸۸) روش تحقیق در منطق زیبایی و انسان‌شناسی، تهران: سوره مهر.

- تیلور، کالر (۱۳۸۶) روش تحقیق میدانی، ترجمه محسن نیازی، تهران: پندار پارس.

- حافظ نیا، محمدرضا (۱۳۷۷) مقدمه بر روش تحقیق در علوم انسانی، تهران: سمت.

- خاکی، غلامرضا (۱۳۷۸) روش تحقیق با رویکردی به پایان‌نامه‌نویسی، تهران: وزارت فرهنگ و آموزش عالی.

- مارشال، کاترین (۱۳۸۶) روش تحقیق کیفی، ترجمه علی پارسائیان و دیگران، تهران: دفتر پژوهش‌های فرهنگی.

۱۷۲

کتابخانه

سازمان تخصصی اطلاع‌رسانی و نشر ایران
شماره هفتاد و نهم، زمستان ۱۳۹۱، شماره ۱۷۲، دوره ۱۴

- مروری بر چهار مسئله فارسی از نگاه تاریخ‌نگاران • شیوه‌های نمودن نظارتی تنظیمات در ادب‌های سرزمین توران • فصل
- بررسی فلسف‌های ادبی • چین با نگاه بر فلسف‌های معاصر • سیمک و معانی آن با یافته‌های بشری فلسف‌ها
- معادله سرزمین‌ها بر فلسف‌ها در معانی و نمود • جایگاه شعر ایران در چهار کتاب برجسته‌ای تاریخ شعر • چهار
- هنر خوشنویسی دوره معاصر • معانی • معانی معانی • معانی معانی • معانی معانی • معانی معانی
- استخوان‌کوبان در شعر • معنی معنی و معانی معنی • معانی معنی • معانی معنی • معانی معنی • معانی معنی

